
Sisukord

Sissejuhatus 7

Kronoloogia 11

Sõja eellugu
Jugoslaavia kokkuvarisemine 13

Sõdivad pooled
Ebavõrdne võitlus 19

Sõja algus
Vägivalla küüsi langemine 23

Võitlustegevus
Jugoslaavia häving 27

Sõduri portree
Kolonelleitnant Bob Stewart – ÜRO sõdur 55

Ümbritsev maailm
Globaalsed vaatenurgad 62

Tsiviilisiku portree
Zlata päevik 71

Viimased sõjakuud
Rahualvest rahu jõustamiseni 77

Järeldused ja tagajärjed
Daytoni leping 82

Lühendid 90

Isikud 91

Register 92

Edasiseks lugemiseks 95

Toimetuse märkus 96

Sissejuhatus

Jugoslaavia kokkuvarisemine aastatel 1991–1999 on üks suuremaid, kuid samas ka üks halvemini mõistetud tragöödiaid lähiajaloo. Pärast Berliini müüri langemist ja külma sõja lõppu haaras ülejäanud Ida-Euroopa innukalt kinni võimalusest kommunismi laastamistööst üle saada ja edasi liikuda. Seevastu Balkani riigid paistsid sammuvat tagasi. See piirkond näis olevat võimetu lahti murdma teda juba pikka aega rõhunud konfliktsest ja vägivaldsest minevikust – sageli unustatakse ära, et Teise maailmasõja ajal elas Jugoslaavia lisaks Saksa okupatsioonile üle vihase kodusõja, milles sai surma umbes miljon inimest. Vahest polnudki siis imekspeandav (kuid šokeeriv sellegipoolest), et Teise maailmasõja julmused end umbes 50 aastat hiljem näiteks koonduslaagrite näol Jugoslaavias uuesti meelde tuletasid. 1990. aastate metsikus etnilises võitluses sai surma hinnanguliselt ligi veerand miljonit inimest, rahvusvaheline üldsus aga, suutmata uskuda oma silmi, vaatas samal ajal pealt, kuidas genotsiid moodsal ajastul uue hooga pead tõstis. Erinevalt teistest lähiajaloo sõdadest, ei kujundanud Jugoslaavias vaenu-tegevust kõrgtehnoloogia ega distantseeritus vaenlasest. Vastupidi, inimesed tapsid oma tuttavaid, naaber võitles naabri vastu, kasutades sageli väikese tegevusulatusega relvi, näiteks püssi, nuga või isegi hangu. Võrreldes moodsate sõjaliste operatsioonidega,

mille tunnusmärkideks on tipptehnilised satelliitjuhtimisel pommid ja tiibraketid, oli see tagasimineku arhailise sõjapidamise juurde.

Jugoslaavia verise lagunemise rahvusvahelised tagajärjed olid tõsised ja ulatuslikud ning paistavad praegusaegsetes globaalsuhetes siiani silma. Sõjapiirkonnast põgenes teistesse Euroopa riikidesse miljoneid pagulasi, kes on avaldanud tugevat mõju sihtmaade ühiskonnale ja majandusele. Pagulaste sissevool polnud mitte ainult soovimatu finantskoorem, vaid tekitas maades, mis olid sunnitud vastu võtma täiesti teistsuguste käitumisnormide ja väärtushinnangutega inimesi, rahulolematust. Bosnias ja Hertsegoviinas, Kosovos ja Makedoonias kestavad siiani miljardeid dollareid maksvad rahvusvahelised stabiliseerimisoperatsioonid, kuhu on haaratud tuhanded sõjaväelased. Sõjategevuse käigus toimendanud kuritöid menetletakse tänase päevani endise Jugoslaavia asjade rahvusvahelises kriminaalkohtus (*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, ICTY*), mis loodi 1993. aastal Haagis, tegelemaks rahvusvahelise humanitaarõiguse tõsiste rikkumistega.

Jugoslaavias 1990. aastatel aset leidnud sündmused on jäänud siiani mõistatuslikuks. Vaieldakse peamiselt küsimuse üle, kuidas saavad aastaid rahumeelselt elanud inimesed äkki hakata üksteist kõige barbaarsemal

Slobodan Miloševićil oli endise Jugoslaavia kokkuvarisemises võtmeroll. Tema marurahvuslik poliitika purustas aastatepikkuse harmoonia, mida Jugoslaavia vabariigid ja autonoomsed piirkonnad Teise maailmasõja lõpust peale olid nautinud. Miloševići tegevust Horvaatias, Bosnias ja Hertsegoviinas, Kosovos ning Serbias on jäanud meenutama kibestumus, sõjakuriteod ja majanduslangus. (*Scanpix*)

kombel tapma. 20. sajandi lõpuks oli ju inimkond ometi sellistest toimimisviisidest välja kasvanud ja rahvusvaheline üldsus need pärast Teist maailmasõda hukka mõistnud?

Balkani riikide kannatused paiskasid rambivalgusse mitmeid rahvusvahelisi võtmefiguure, kelle mainet rikkus kas otsene seotus tapatöödega või suutmatus kriisile ammendavat lahendust välja pakkuda. Seni vähetuntud Serbia

presidendist Slobodan Miloševićist sai nimi, mida teati üle terve maailma. Kuigi paljud ajaloolased leiavad, et Miloševićil oli erinevate etniliste kogukondade vahelise võitluse vallapuhkemises keskne roll, oli rahvusvaheline üldsus läbi 1990. aastate varmas Miloševići kui õiguspärase võimuesindajaga läbi-rääkimisi pidama, käsitlemata teda genotsiidi toimepanijana.

Ka Miloševići Bosnia serblastest partnerid, värvikas Radovan Karadžić ja tolle armutu sõjaväelasest kaasmaalane kindral Ratko Mladić, seisavad silmitsi süüdistustega sõjakuritegudes, kuid viibivad selle raamatu kirjutamise ajal ikka veel vabaduses.

Teised piirkonna riigijuhid, nagu Horvaatia president Franjo Tuđman ning Bosnia ja Hertsegoviina president

Radovan Karadžić (vasakul) ja Ratko Mladić on tänapäeval kaks kõige tagaotsitumat meest Balkanimaades. Bosnia serblaste poliitilise ja sõjalise juhtkonna võtmeisikutena oli neil otsustav osa Sarajevo piiramisel, mis põhjustas kannatusi ja surma tuhandetele inimestele. Kindral Mladić on isiklikult vastutav umbes 7000 islamiusulise mehe ja poisi mõrvamise eest pärast seda, kui Srebrenica „turvaala” tema kontrolli alla läks. (Scanpix)

Alija Izetbegović, kogusid samuti maailma meedias tuntust, kuid ei omandanud sedavõrd halba mainet nagu nende Serbia kolleegid. Laiema rahvusvahelise üldsuse ees ei haaranud ükski riigijuht endise Jugoslaavia suunalises poliitikas juhtohje enda kätte (seda tegi alles 1995. aastal president Bill Clinton). See-eest on mõned poliitikaanalüütikud tõstatanud tõsisemaid küsimusi seoses Suurbritannia peaministri John Majori ja tema välisministri Douglas Hurdi tegevusega Euroopa Ühenduse liiga tugeva sõjategevusse kaasamise vastu selle

algstaadiumis. Seevastu John Majori järeltulija Tony Blair mängis keskset rolli 1999. aastal Kosovos kiire sõjalise sekkumise tagamises.

Rahvusvaheline üldsus saatis Jugoslaavia konflikti lahendama palju kõrgetasemelisi vahendajaid, kes kõik olid väljapaistva poliitilise taustaga. Neist esimene oli lord Carrington, kellele järgnesid teiste seas sellised lugupeetud riigimehed, nagu Cyrus Vance, lord Owen ja Thorvald Stoltenberg. Alates 1990. aastate keskpaigast oli juhtivaks läbirääkijaks USA asevälisminister Richard Holbrooke. Ta aitas kaasa Daytoni lepingu sõlmimisele 1995. aastal ning mängis tähtsat osa 1999. aasta läbirääkimistes Kosovo kriisi üle.

Jugoslaaviasse saabus oma kodumaa läkitusel mitu hiilgavat karjääri teinud silmapaistvat sõjameest, nagu Kanada kindral Lewis MacKenzie, Prantsuse kindral Philippe Morillon ja

Briti kindral Sir Michael Rose, ülesandega haarata sõjaväljal kontroll, kuid ometi osutus piirkonna poliitiline olukord nende kõigi jaoks tõsiseks väljakutseks. Jugoslaavia poliitiliste kildkondade keerukas võrgustik üheskoos välisriikide soovimatusega võtta rahuvalves jõulisemat hoiakut muutis sõdurid võitlusväljal etnilise konflikti õuduste ees nii füüsiliselt kui ka vaimselt väga kaitsetuks. Teistel sõjaväejuhtidel, nagu näiteks Briti kindralitel Sir Rupert Smithil ja Sir Michael Jacksonil ning USA kindralil Wesley Clarkil läks paremini tänu sellele, et nad olid valmis Balkani rasketele oludele julgelt vastu astuma.

Ühendatud Rahvaste Organisatsiooni tegevust Jugoslaavia kokkuvarisemise ajal on tugevalt kritiseeritud, sest ohvreid kaitsma saadetud

ÜRO sõdurite püssitorude ees lasti genotsiidil takistamatult lokata. Kõige põletavam näide sellisest järeleandlikkusest leidis aset 1995. aastal, kui Hollandi rahuvalvajad andsid Srebrenica linna üle Mladići juhitud Bosnia serblastest sõduritele. Vaatamata Mladići antud lubadusele paigalejäänud linnaelanikke mitte rünnata, tapsid tema mehed hoolikalt ettevalmistatud veresauna käigus hinnanguliselt umbes 7000 muslimit. Kõik kolm aastatel 1991–1999 ametis olnud ÜRO peasekretäri, Javier Pérez de Cuéllar, Boutros Boutros-Ghali ja Kofi Annan (kes suure osa sellest ajast juhtis ÜRO rahuvalveosakonda), on pälvinud tugevat kriitikat oma tegevuse või tegevusetuse pärast Jugoslaavia verevalamise ajal.